

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
СЕМАНТИЧКО-МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ БРОЈЕВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
Горана Н. Зељића

II ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ:

1. Датум и орган који је именовао комисију:

28. септембар 2011, Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду

2. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научен области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан запослен:

1. др Мирослав Николић, редовни професор, Савремени српски језик, 2002, Филолошки факултет у Београду

2. др Драгана Мршевић-Радовић, редовни професор, Савремени српски језик, 2009, Филолошки факултет у Београду

3. др Милица Радовић-Тешић, редовни професор, Српски језик, 2010, Учитељски факултет у Београду

III ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног родитеља, презиме: **Горан(Никола) Зељић**

2. Датум рођења, општина, република: 1. јуна 1970, Офенбах, СР Немачка

3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 2002, *Устаљене транзитивне конструкције у српском језику*

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: лингвистика, савремени српски језик

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Семантичко-морфолошке карактеристике бројева у српском језику

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Рад садржи пет поглавља: *Увод* (стр. 7–13), *Бројеви у систему врста речи* (14–22), *Класификација бројева* (стр. 23–145), *Типови бројевних конструкција* (стр. 146–190), *Закључак* (стр. 191–204) + *Литература* (стр. 205–220) + *Прилог – Примери са променом основних бројева* (221–258).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Полазећи од учења и ставова српских (и уопште словенских) граматичара, Зељић у своме раду не доводи у питање статус бројева као посебне врсте речи (како се то чини, нпр., у савременој германистици), упркос њиховој великој хетерогености. Управо због те хетерогености, као и чињенице да се ради о апстрактним речима, бројеви представљају једну од најтежих врста речи за анализу и научну обраду. Зељић, у фино структурираном раду, о њима говори у неколико поглавља, о којима ћемо у овоме извештају посебно говорити.

У Уводу (стр. 7–13) говори се, прво, о циљевима које аутор поставио себи и о методима за њихово остварење. А ти циљеви се никако не могу окарактерисати као мали, што се види из ауторове формулације дате већ на првој страни Увода: „Имајући све то у виду [мисли се пре свега на чињеницу да се у српској (и уопште српскохрватској) литератури о бројевима мало писало], желели смо да направимо један свеобухватан преглед бројева као врсте речи, и то почев од терминологије, преко класификације, до морфолошких и семантичких карактеристика“. Што се метода рада тиче, наглашава се да ће у „у раду ... бити спроведена синхронијска анализа семантичко-морфолошких карактеристика бројева“. Поменута „синхроност“ не огледа се само у анализи и обради ексцерпираних грађа него и у избору дела из којих је она ексцерпирана, а то су, углавном, „дела савремених српских писаца рођених после 1950. године“. Тиме је аутор желео да покаже, пре свега, у којој су мери данас променљиви основни и збирни бројеви. Додајмо на крају овога разматрања да последњи поднаслов у Уводу („Бројеви у досадашњој литератури“) може да завара читаоца, јер се у њему не дају преглед и коментари досадашњих радова о бројевима, већ се говори о томе како су они пружили могућност да се уоче „теме које су битне како за целовиту слику о овој врсти речи, тако и за детаљније сагледавање њених морфолошко-семантичких карактеристика“.

Ти се радови, међутим, наводе и коментаришу на почетку другог, теоријски можда најважнијег поглавља – *Бројеви у систему врста речи* (14–22). Од њих, као значајне, аутор посебно интерпретира радове Љ. Поповића (из 1979) и Б. Тафре (из 1995. г.). У овом поглављу посебно се говори о терминологији везаној за бројеве и дефинисање бројева као посебне врсте речи. Што се тиче основног назива за ове и овакве речи, Зељић инсистира на множинском облику – *бројеви* – како би се направила „разлика између броја као врсте речи и броја као граматичке категорије“, при чему се множином *бројеви* истиче и „постојање више значењских врста“. Уместо у српској граматичкој уобичајеног придева „бројни“ (нпр. *бројна именица, бројни придев* и сл.), Зељић користи прецизнији, моносемични придев *бројевни*, уобичајен у хрватској граматичкој и српској математичкој литератури, дакле *бројевне речи, бројевне именице, бројевни придеви* и сл.

Разматрајући статус бројева у систему речи, аутор не занемарује ни аргументе којима се оспорава њихов статус као посебне врсте речи, као што су изразита непродуктивност, ограничен број чланова, разнородна морфолошка обележја и друго, али се опредељује за, у српској и уопште славистичкој граматичкој литератури, уобичајено третирање бројева као посебне врсте речи. При томе се он, између осталих, позива на Белића, који разлику између бројева и других квантификатора (пре свега количинских прилога) види у чињеници да се „бројеви могу употребити само уз именице“, а прилози и уз неке друге врсте речи (нпр. *много ради, много дебео, много пре* итд.). Овоме бисмо могли додати и семантички критеријум, будући да бројеви означавају „тачан број онога што значи именица или који је по реду појам означен именицом“ (стр. 21), а прилози неодређену количину или број. Треба ипак напоменути да аутор у Закључку (стр. 195) каже да се „главним ... бројевима изражава прецизна (или приближна) квантификација“, што значи да се овом модификацијом (ако бисмо је прихватили) побија један од аргумента за третирање бројева као посебне врсте речи.

Зељић се противи сврставању бројева у „полупроменљиве речи“ (што чине неки граматичари), и то из „методичких“ разлога (уместо дихотомије 5 (променљивих) + 5 (непроменљивих) врста речи имали бисмо асиметрију 5+1+4), као и због чињенице да је нпр. у дативу без предлога број (нпр. *два, две*) обавезно променљив: *Дао је двома другарицама поклоне*. Овим аргументима могли бисмо додати и чињеницу да су редни бројеви увек (и обавезно) променљиви. С друге стране, не може се занемарити факат да је већина основних бројева непроменљива (нпр. *пет, десет, седамнаест, сто* итд.), као и то да и бројеви 2–4 остају најчешће непромењени. Због тога и сам аутор, на стр. 70, каже да се „за ову бројевну врсту [основни бројеви] може рећи да спада у полупроменљиве речи“.

Прво потпоглавље трећег, највећег поглавља (23–145. стр.) посвећено је класификацији бројева (стр. 23–35). У њему се детаљно разматрају делимично различите класификације бројева у српским и хрватским граматикама, као и подаци који с тим у вези пружају речници нашег језика. Ово поглавље важно је не само због начина на који се бројеви класификују (и термина који се користе за поједине врсте бројева) него и због тога што се у њему разматра питање шта све спада у бројеве. Ово поглавље завршава се класификацијом која показује ауторове ставове о тим питањима, а која изгледа овако:

1. кардинални (главни) бројеви

- (1) основни бројеви
- (2) збирни бројеви
- (3) бројевне именице
  - а) на -ица
  - б) разломачке бројевне именице
- (4) бројевни придеви
- (5) апроксимативни бројеви

2. ординални (редни) бројеви

Примећујемо, прво, да Зељић има двостепену поделу (главни и редни бројеви), уместо у српским граматикама уобичајене тростепене: основни (главни, кардинални), збирни и редни бројеви. Друго, за њега „главни“ и „основни“ нису синоними, већ је „основни“ подређен појам, тј. њиме се именује само једна од врста главних. Важнија од тога је чињеница да Зељић као посебну подврсту главних бројева наводи „бројевне придеве“, а нарочито то да међу бројевима (као врстом речи) помиње „разломачке бројевне именице“ (нпр. *четвртина*) и „апроксимативне бројеве“ (нпр. *петнаестак*), што у српским граматикама није данас уобичајено (уп. Стевановић 1975, Симић 2001, Станојчић 2010) и о чему би се могло дискутовати. Напомињемо да је увођење речи типа *петнаестак* међу бројеве приморало аутора да модификује своју дефиницију бројева као врсте речи „којом се означава тачан број онога што значи именица“.

У наредним потпоглављима разматра се свака од наведених врста бројева, са морфолошког и семантичког аспекта, и то прво кардинални (36–132), па потом редни бројеви (133–145. стр.). Као што се види, много више простора посвећено је, с разлогом, првим, главним него другим, редним бројевима.

Разматрајући деклинабилност бројева *два*, *три*, *четири* и *оба*, аутор, на основу прикупљене и презентираних грађе, потврђује раније констатовану већу фреквенцију променљивих облика уз именице женског рода него уз именице мушког и средњег рода, већу у беспредлошким конструкцијама него у предлошким итд., али с правом истиче зависност деклинабилности од именице уз коју неки од ових бројева стоји, односно од фреквенције и уобичајености неке конструкције. То се посебно огледа код броја *оба/обе* уз именице *рука* и *страна*. Важно је напоменути да Зељићева грађа показује да се ни у конструкцијама са предлогом и основним бројем деклинабилност не губи сасвим (70). Уз све то, анализирана је деклинабилност бројева за сваки падеж појединачно.

Иако су бројеви, по правилу, моносемичне речи, неки од њих (пре свега *један* и именице у функцији броја као што су *стотина*, *хиљада* и *милион*) то нису, а неки од бројева улазе и у састав фразеолошких јединица, што је све показано табеларним приказом упоредне анализе значења у трима речницима нашег језика (РСАНУ, РМС и у једнотомном Речнику српског језика МС).

Као што је већ напоменуто, Зељић збирне бројеве третира као подврсту главних (кардиналних), што је, по нашем мишљењу, семантички оправдано, а морфолошки није, јер су сви збирни бројеви изведенице од основних. Иначе, њихова деклинабилност још је ређа него основних бројева *два*, *три* и *оба*, осим *двоје* и *обоје*, за које постоји нешто више потврда (посебно за датив типа *њима двома*). За нас је посебно важно ауторово запажање да се збирни бројеви не употребљавају само за изражавање броја бића различитог пола

или за млада бића, већ и за квантификацију других различитих појмова, нпр. *Милост је моћ, и мораш умети да користиш обоје*.

Врло је мало потврда за посебне деклинационе облике бројних придева, који се употребљавају уз *pluraliatantum* и именице које значе пар, нпр. *двоја кола, троје рукавице*. Зељић наводи и примере погрешне употребе бројева уз такве именице, као што је *од трију ... каруца* или *стојећи између двоја кола*, а у разговорном језику, штампи и литератури могу се наћи и примери типа *са двоје кола* и сл.

Опширно четврто поглавље (стр. 146–190) садржи типове бројних конструкција, и то за сваку врсту бројева посебно. У уводу овога поглавља говори се о теоријским питањима организације и структуре конструкција с бројевима, о високом нивоу генерализације и регуларности при њиховом уклапању у језичку структуру, о правилима комбиновања конституената вишечланог броја (према Џ. Херфорду, чији се прилог организацији нумеричког система наводи као респектабилан). Након теоријског дела следе примери, који показују како то све функционише у језичкој пракси.

У *Закључку* (стр. 191–204) Зељић сажето и прегледно представља своја истраживања и теоријске поставке, решења која је одабрао и резултате до којих је дошао.

VIСписак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији:

VIIЗАКЉУЧЦИОДНОСНОРЕЗУЛТАТИИСТРАЖИВАЊА

Кључни проблеми којима се кандидат бавио у своме раду су: 1) статус бројева у систему речи; 2) класификација бројева; 3) морфолошко-семантичке карактеристике бројева и граматичка норма; 4) променљивост / непроменљивост бројева; 5) бројевне конструкције и типови тих конструкција.

Што се првога проблема тиче, он је закључио да се статус бројева као врсте речи „не може битно довести у питање“, јер би, у супротном, то захтевало „рекомпозицију других, неспорних, врста“. У вези са класификацијом, Зељић инсистира на разликовању термина *главни* и *основни* бројеви; ови други су, по његовом мишљењу, само подврста првих. Ово и друга решења довела су аутора до бинарне, двојне класификације бројева (главни и редни), при чему први имају више подврста. Однос између морфолошко-семантичких карактеристика и граматичке норме „испољава се на различитим нивоима: почев од граматичког поимања бројева као врсте речи, преко значењских врста, до променљивости / непроменљивости бројева којима се означава тзв. 'мала множина' и вишечланих бројева са бројевима *два, три* и *четири* као последњим чланом“. Врло су значајни резултати до којих је аутор дошао анализирајући променљивост основних и збирних бројева, засновани на данашњем стању у језику књижевности и средстава информисања. Што се тиче „бројевних конструкција“, испоставило се да су најбројније конструкције с основним бројевима. Аутор је, осим тога, настојао да „утврди шта све може бити део једне такве конструкције, какав је однос њене семантике с примарном функцијом броја да квантификује именицу или означити ранг, да ли постоје извесна дистрибуциона ограничења“ итд.

Све ово, наравно, не значи да се ми (или свако од нас посебно) слажемо са свим што је изнето у овом раду нити да су њиме решена сва питања у вези са морфолошким и семантичким особеностима бројева, али, како је рекао наш велики научник Милутин Миланковић, „већ само проналажење и постављање каквог научног проблема само је по себи научно дело, клица његовог каснијег решења.“ Осим тога, ваља имати у виду чињеницу да је то прва монографија о бројевима као врсти речи код нас.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Зељић детаљно и прегледно представља своја истраживања и теоријске поставке, решења која је одабрао и резултате до којих је дошао. Поменутој прегледности увелико помажу сврсисходно и на правом месту дате табеле и схеме, којих има у готово сваком поглављу рада. Зељићева умешносту приказу и тумачењу проблема и резултата истраживања посебно је дошла до изражаја у *Закључку*, којим је показао како се на малом простору може много рећи ако се разликује битно од небитног и ако се директно иде у суштину, срж научног питања које се обрађује, што значи без непотребних понављања (која се каткада јављају у главном делу рада), непотребних цитирања разних граматика и различитих издања разних граматика, извесних ситних недоследности итд. Уз то, овде имамо бољу организацију реченице и прави научни стил (јасна, језгровит, чист и прецизан), којим је аутор очигледно овладао током рада на дисертацији.

IX ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета да овај извештај прихвати, а кандидата позове на усмену одбрану пред истом комисијом.

У Београду,
10. октобра 2011. г.

КОМИСИЈА

(др Мирослав Николић, ред. проф.)

(др Драгана Мршевић-Радовић, ред. проф.)

(др Милица Радовић-Тешић, ред. проф.)